
L'adopció

PID_00255603

Beatriz San Román Sobrino

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Beatriz San Román Sobrino

Doctora en Psicologia Social per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), amb premi extraordinari de doctorat per la tesi *Discursos de l'adopció a Espanya: construcció de subjectes i asimetries de poder*. Ha participat des del 2008 en projectes de R+D finançats pel Govern d'Espanya al voltant de l'adopció i l'acolliment. És autora o coautora de diversos articles científics i capítols de llibres, així com de dos llibres sobre adopció (*La aventura de convertirse en familia* i *Adopción y escuela*), a més d'altres treballs de disseminació de resultats com ara la guia *Parlar sobre adopció també quan és difícil* o un capítol del llibre *Responding to illegal adoptions: A Professional Handbook*, editat per l'International Social Service. És professora associada a la Facultat de Psicologia de la UAB, on coordina també el servei d'atenció a famílies del Centre AFIN, i dirigeix l'equip de la UAB que desenvolupa el projecte Erasmus + Key Actions «DOING RIGHT(S): Innovative tools for professionals working with LGBT families».

La revisió d'aquest recurs d'aprenentatge UOC ha estat coordinada pel professor: Jordi Solé Blanch (2018)

Segona edició: setembre 2019
© Beatriz San Román Sobrino
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2019
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Índex

Introducció	5
1. L'adopció: conceptualització, fonaments i pràctiques	7
1.1. L'adopció com a mesura de protecció de la infància	7
1.2. L'adopció com a tecnologia de reproducció assistida	8
1.3. L'adopció com a circulació de nens i nenes entre grups socials (i països)	10
1.4. Principis i assumpcions que han guiat l'adopció	11
1.4.1. El principi de l'«interès superior del menor»	11
1.4.2. El principi de la «ruptura neta amb el passat»	12
1.4.3. El referent de la família tradicional	12
2. Canvis i tendències actuals	15
2.1. La penetració del discurs de l'abandó	15
2.2. El descens de l'adopció internacional	18
2.3. El desequilibri entre oferiments i necessitats	18
2.4. L'adopció nacional: de les reformes legals a les noves pràctiques?	19
3. La qüestió d'«els orígens»	22
3.1. Els orígens biològics	22
3.2. La recerca dels orígens	23
3.3. Pertinença i diferència en les adopcions transracials	24
Bibliografia	29

Introducció

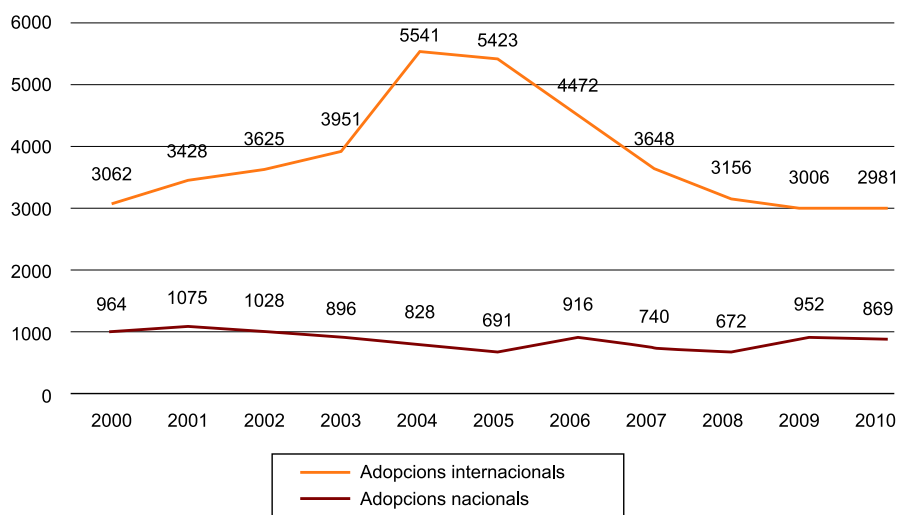
El diccionari de la RAE defineix l'adopció com l'acció de «recibir como hijo, con los requisitos y solemnidades que establecen las leyes, al que no lo es naturalmente». En aquesta primera definició hi ha presents dos dels trets essencials de la comprensió actual de l'adopció: l'establiment de vincles de filiació amb qui no es tenen relacions genètiques o biològiques –qui «no lo es naturalmente»– i l'adopció com un acte jurídic –«con los requisitos y solemnidades que establecen las leyes». Mentre que el primer tret és el que ha definit l'essència de l'adopció des dels inicis, el segon respon a una concepció més recent de l'adopció en la cultura occidental, segons la qual no pot dur-se a terme per un arranjament entre particulars, sinó que és regulada i controlada per lleis i normatives, en particular les que fan referència al sistema de protecció de la infància.

Des de fa segles, l'adopció o altres formes assimilables de crear vincles familiars han estat presents en moltes, si no en totes, les grans civilitzacions, incloent-hi la Grècia i Roma clàssiques, l'Índia o la Xina (Goody, 1969; Infausto, 1969). Tanmateix, la concepció de l'adopció com una mesura de protecció de la infància és relativament recent. Durant gran part de la història, l'objectiu era suplir les necessitats de les famílies sense descendència que necessitaven un fill o una filla que cuidés els que els adoptaven a la vellesa, o un hereu o una hereva que perpetués el llinatge o dugués a terme determinats rituals després de la mort. Com ha assenyalat Adamec (2007), «encara que habitualment la persona adoptada es beneficiava de l'adopció, aquest benefici era perifèric i en general un accident felix». Significativament, el Codi civil francès aprovat el 1804 només permetia l'adopció de majors d'edat i no va ser fins a la reforma del 1925, després de la Primera Guerra Mundial que tantes morts (i tants nens i nenes orfes) va deixar, que s'introdueix a França l'adopció de menors (Gutton, 1993).

Si bé l'adopció no és una figura nova a Espanya, no va ser fins a finals del segle XX que va aconseguir visibilitat social i va ser objecte d'una creixent regulació tant en el dret normatiu com en les pràctiques socials. Dos factors van contribuir de manera fonamental a aquest canvi: d'una banda, la promulgació de la llei 21/1987, a partir de la qual l'adopció deixa de ser considerada un acte privat per enquadrar-se en el marc del sistema de protecció de la infància; de l'altra, la ratificació del Conveni de la Haia sobre Adopció Internacional per part d'Espanya el 1995 i el seu desenvolupament posterior, que van situar Espanya el 2004 com el segon país del món que més adopcions internacionals feia (només per darrere dels Estats Units) i el primer en adopcions per nombre d'habitants (Selman, 2009). Moltes d'aquestes adopcions (com una part creixent de les adopcions nacionals a partir de finals del segle XX a causa de la major presència de població migrant en territori espanyol) eren «transracials»,

en el sentit que unien pares i mares «blancs» amb fills i filles «no blancs». Eren, per tant, adopcions «visibles», la qual cosa sens dubte va contribuir a contrarestar el tabú que va caracteritzar les adopcions a Espanya fins ben entrat el segle XX.

Adopcions anuals a Espanya 2009-2010

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat; Idescat i el Govern d'Aragó.

En aquest text es presenten els fonaments teòrics que han orientat l'adopció a Espanya, així com les tendències i els canvis recents. El primer apartat mostra aquesta realitat des de tres eixos diferents: el de la protecció a la infància, el de la resposta als problemes d'infertilitat i el de la circulació infantil entre grups socials. A continuació, es presenten tres dels principis bàsics que han fonamentat les pràctiques i polítiques sobre adopció: l'«interès superior del menor», la «ruptura neta amb el passat» i el referent de la família tradicional. En el tercer apartat s'estudien els principals canvis esdevinguts en les comprensions i pràctiques de l'adopció a Espanya des de finals de la primera dècada d'aquest segle. Finalment, l'últim apartat es dedica a la qüestió dels orígens en l'àmbit de l'adopció.

1. L'adopció: conceptualització, fonaments i pràctiques

1.1. L'adopció com a mesura de protecció de la infància

En l'actualitat, tant en la legislació internacional i nacional com en els programes de polítiques públiques, l'adopció es defineix com una forma de protecció de la infància, destinada a proporcionar als nens i nenes privats de família una solució de cura adequada permanent. Aquest canvi està relacionat amb la construcció de la infància com a vulnerable. Com assenyala Ariès (1962 [1960]), la infància –com a etapa qualitativament diferent de l'edat adulta– és una creació relativament recent, que té les arrels al segle XVII. La idea que és, a més, una etapa «vulnerable» –i, per tant, necessita protecció– no es desenvolupa fins al segle XX (Levine, 2007; Qvortrup, 2005; Zelizer, 1985, 2005), que és, precisament, el segle en el qual es desenvolupa l'adopció internacional (Weil, 1984).

Aquest nou paradigma en la construcció de la infància va cristal·litzar en la **Convenció de Drets dels Infants** (d'ara endavant CDI), aprovada per unanimitat per l'Assemblea de l'Organització de les Nacions Unides el 1989, on es reconeix els nens i nenes com a subjectes de drets que les persones adultes (representades pels «Estats Parts» o les entitats que el componen: «institucions públiques o privades de benestar social, els tribunals, les autoritats administratives o els òrgans legislatius», segons es reflecteix en l'article 3.1 del text) han de protegir. Els principis de la CDI, entre els quals el del «bé superior del nen/a» és segurament el més citat, van ser progressivament incorporats a les legislacions dels països signataris en temes relatius als nens, nenes i adolescents (Fonseca i altres, 2012), incloses les normes que regeixen l'adopció a Espanya. Pel que fa a l'adopció, la CDI li dedica l'article 21, que assenyala que els Estats Parts «s'ocuparan que l'interès superior del nen sigui la consideració primordial» quan es produeixi.

D'aquesta manera, l'adopció és enunciada com una mesura de protecció que pretén esmenar una situació de desemparament o orfandat, pel fet que s'assumeix que les relacions familiars són una necessitat bàsica en la infància de la qual es deriva el dret a viure en família (Gómez Bengoechea, 2012). El «principi del bé superior del menor» se suposa inspirador, legitimador i la raó de ser de totes i cadascuna de les adopcions, així com la consideració primordial en qualsevol decisió que es prengui sobre la situació o el futur de nens, nenes i adolescents en el sistema de protecció de l'Estat. La Llei estatal 21/1987, d'11 de novembre, que va reformar la normativa espanyola en matèria d'adopció i va regular l'acolliment i la guarda, se sol considerar una fita en aquest sentit, ja que trenca amb el «model privatista» (Calvo, 1994) que havia dominat les

regulacions anteriors. Amb aquesta llei –i amb les legislacions autonòmiques posteriors–, l'adopció –com també les relacions filioparentals (Pérez Álvarez, 1989)– deixa de pertànyer a l'àmbit del privat en funció de la «protecció» a la infància. A partir d'aquest moment, l'adopció no pot ja concebre's com un arranjamnt entre particulars, sinó com un acte judicial que ha d'obeir sempre i en tots els casos al principi del «bé superior del menor».

Com funciona l'adopció a Espanya?

Abans d'arribar a l'adopció, tenen lloc dos procediments paral·lels. D'una banda, ha de declarar-se l'**adoptabilidad** del nen o nena, és a dir, la comprovació que es trobi en una situació de desemparament i que l'adopció respon al seu interès superior. De l'altra, s'avalua la **idoneïtat** per adoptar de les persones que volen fer-la.

- **Idoneïtat:**
  - Presentació de la sol·licitud de valoració de les persones que s'ofereixen per a l'adopció.
  - Sessions informatives i de formació (obligatòries en moltes comunitats autònomes).
  - Estudi psicosocial de la persona o parella.
  - Declaració d'idoneïtat.
- **Adoptabilitat:**
  - Declaració de desemparament.
  - Assumpció de la tutela per part de l'Administració.
  - Determinació de l'adopció com la millor mesura de protecció aplicable al cas.

Assignació

Abans d'eleva la proposta d'adopció al jutge que l'ha de constituir, les entitats públiques competents assignen el nen o nena a una família concreta. La figura de la «guarda amb finalitats d'adopció» permet l'inici de la convivència entre el nen o la nena i els adoptants amb anterioritat al fet que el jutge constitueixi l'adopció.

Adopció

Un cop emesa la sentència d'adopció s'extingeixen els vincles legals amb la família d'origen. La filiació per adopció implica els mateixos drets i obligacions que la filiació biològica.

1.2. L'adopció com a tecnologia de reproducció assistida

Des dels anys noranta del passat segle, diversos treballs han relacionat o equiparat l'adopció amb les tècniques de reproducció assistida (TRA), assenyalant que tant l'una com les altres qüestionen la genealogia com la base del parentiu euroamericà (Carsten, 2000; Strathern, 1995; Hoksbergen, 2000; Hoksbergen i Laak, 2005, entre altres). L'estudi de l'adopció com a tècnica de reproducció assistida es relaciona amb una concepció que entén el parentiu, no ja com una derivació dels vincles biològics i la reproducció heterosexual, sinó com un procés social, construït a partir del relacional. Com ha assenyalat Bestard per a la reproducció assistida, en l'adopció el parentiu és una relació que es defineix per la intencionalitat dels qui busquen a través seu complir el seu desig de ser pares o mares: «És el desig de parentalitat l'element constituent de la filiació» (Bestard, 2009, pàg. 85).

Aquest aspecte és particularment rellevant en el cas de l'adopció a Espanya, que té una de les taxes de natalitat més baixes de la Unió Europea i un dels índexs més alts d'utilització de TRA. L'espectacular desenvolupament de l'adopció internacional durant la primera dècada del segle transcorre en paral·lel a la caiguda de la natalitat i de les taxes de fecunditat i a l'augment de l'edat mitjana de les dones en el moment de tenir el primer fill o filla, així com a la popularització de la medicina reproductiva.

Entre el 1975 i el 1995, la taxa de fertilitat a Espanya va passar de ser una de les més altes d'Europa (2,8 fills per dona) a situar-se en l'1,14, molt per sota de la taxa de reposició, que la demografia situa en el 2,1. Des de llavors, aquest índex s'ha mantingut sempre per sota de l'1,5 (el 2016 va ser de l'1,34). No es tracta d'una situació exclusiva de l'Estat espanyol, ja que la disminució de la natalitat i dels índexs de fertilitat és una tendència global, però, com van assenyalar Kohler, Billari i Ortega (2002), en el cas espanyol és especialment acusada.

Evolució de l'índex de fertilitat i l'edat mitjana a la primera maternitat a Espanya

	1975	1986	1996	2014	
					Mitjana UE
Índex de fertilitat	2,8	1,6	1,2	1,3	1,6
Edat mitjana a la primera maternitat	25,2	28,5	30,2	30,6	28,8

Fonts: INE i EUROSTAT

El que podria semblar en principi una disminució del desig de tenir descendència, respon en realitat a les dificultats de les dones a Espanya per satisfer els desitjos de maternitat. De fet, Espanya és també el país d'Europa amb el *child gap* més alt, que es defineix com la diferència entre el nombre de fills desitjats i el que es té (Bernardi, 2005). Com ha assenyalat Marre (2009a), Espanya té una situació d'«infecunditat estructural», produïda per factors com l'absència o l'escassetat de polítiques públiques de suport a la maternitat i la família (Comas i altres, 2016), la percepció per part de les dones que tenir fills perjudica la carrera professional (Delgado, 2007), la precarització laboral en general, i femenina en particular, o el desigual repartiment de les responsabilitats de cura familiar (Valiente, 2003). Aquests factors condueixen a allargar l'edat de la primera maternitat i, amb això, a un augment dels problemes d'infertilitat.

Amb una de les taxes de natalitat més baixes de la Unió Europea i un dels índexs més alts d'utilització de TRA, Espanya es va situar durant bona part de la primera dècada del segle XXI al capdavant dels països que més adopcions internacionals feia (Selman, 2009). En aquest sentit, l'adopció pot englobar-se en el que des d'una perspectiva feminista s'ha denominat «reproducció estratificada» (Colen, 1986, 1995; Ginsburg i Rapp, 1995), terme amb el qual se subratllen les relacions desiguals de poder que afecten les eleccions reproductives de les dones. Les desigualtats entre les famílies que donen –o es veuen

forçades a donar– els seus fills i filles i les que els adopten, travessen el desenvolupament i la construcció discursiva de l'adopció. La distinció entre mares –o famílies– «convenients» i «inconvenients» subjeu i informa els discursos i pràctiques de l'adopció en molts llocs (Briggs i Marre, 2009; Fonseca, 2002; Leinaweaver, 2009; Modell, 2002). En qualificar com a «inconvenients» o «inadequades» les mares d'origen sobre la base de criteris com l'edat, l'estat civil o l'estatus socioeconòmic que tenen, es legitima i es revesteix com una mesura de protecció necessària per als descendents el pas a altres famílies «adequades» i normatives, que són, a més, famílies que anhelan tenir fills i filles i que, amb freqüència, tenen problemes de fertilitat.

1.3. L'adopció com a circulació de nens i nenes entre grups socials (i països)

L'adopció pot ser contemplada també com una forma de circulació de nens i nenes entre grups socials (pensats en termes com la classe o l'etnicitat) i, en el cas de l'adopció internacional, entre països. Des d'aquesta perspectiva, hi ha els qui hi han volgut veure una solució per als problemes de la infància als països de renda baixa (Bartholet, 2006, 2010). Altres anàlisis més crítiques han ressaltat que la ideologia del «rescat» ha impulsat la violació dels drets dels nens, les nenes i les famílies d'origen, en què preval l'interès de les persones que volen adoptar i els interessos dels estats de recepció (Bergquist, 2009; Davies, 2011; Saclier, 2000; Smolin, 2006, 2007; Triseliotis, 1993, 1999). En el mateix sentit, apunta l'anàlisi d'Yngvesson (2012 [2002]), que relaciona l'adopció internacional amb una concepció dels nens i les nenes com a béns de consum en la lògica mercantilista que informa les relacions entre estats en un món globalitzat.

Des que el 1984 Weil es va referir a l'adopció internacional com una «migració silenciosa», diversos treballs han analitzat les implicacions identitàries de la circulació no només entre països, sinó també mitjançant les fronteres de la raça i l'etnicitat. En altres països, on l'arribada de nens i nenes gràcies a l'adopció internacional es va iniciar dècades abans pel que fa al cas espanyol, s'ha analitzat el paper dels «orígens» o les «arrels» –entesos com la cultura del lloc d'origen– i la transracionalitat en la formació de les identitats personals i socials de les i els joves adoptats.

Vegeu també

Veurem aquests aspectes a l'apartat «La qüestió d'«els orígens»».

1.4. Principis i assumpcions que han guiat l'adopció

1.4.1. El principi de l'«interès superior del menor»

La CDI, a més d'assenyalar en el preàmbul que nens i nenes «per al ple i harmoniós desenvolupament de la seva personalitat, ha[n] de créixer en el si de la família, en un ambient de felicitat, amor i comprensió», va consagrar el principi de l'interès superior del menor com a consideració primordial en qualsevol mesura que li afecta presa per les institucions públiques o privades de benestar social, els tribunals, les autoritats administratives o els òrgans legislatius. Com s'ha assenyalat abans, aquest principi va ser progressivament incorporat a les legislacions estatals i locals, i és segurament el principi més citat en l'àmbit de la protecció de la infància. Tanmateix, el contingut dista molt de ser inequívoc i, amb freqüència, s'ha aplicat amb claus adultistes i etnocentristes. Per a alguns analistes de la convenció, l'èmfasi en la infantesa i el mandat d'aplicar cas per cas l'«interès superior» deixen de costat les repercussions socials que les decisions que es prenguin en nom seu puguin tenir sobre les famílies o comunitats (Freeman 2007; Reynaert, Bouverne-De Bie i Vandeveld, 2009). Per a d'altres, el problema principal és que, en diferenciar entre els drets de nens, nenes i adolescents i el seu «interès superior», es deixa a la decisió i a l'arbitri de les persones adultes què és el que més els convé (Archard i Skivenes, 2009; Ravetllat Ballesté, 2012) i aquestes, encara amb les millors intencions, valoren aquest interès des dels seus propis esquemes vitals i ideologies, «en lloc de fer-ho pensant únicament i exclusiva en el nen, amb les seves necessitats, sentiments i escala de valors diferents dels que presenten els adults» (Ravetllat Ballesté, 2012, pàg. 91). Finalment, s'ha assenyalat també que l'omnipresència del principi de l'interès superior reflecteix una tensió entre nens i nenes com a subjectes de drets i objectes de protecció, de manera que són les persones adultes les que queden legitimades per decidir per i sobre ells (Marre i San Román, 2012).

Només recentment, després de la reforma legal feta el 2015 i en concret la Llei orgànica 8/2015, de 22 de juliol, de modificació del sistema de protecció de la infància i l'adolescència, la legislació espanyola ha incorporat una concreció del concepte jurídic indeterminat de l'«interès superior del menor». En el seu article 1 s'assenyalen com a criteris bàsics per a la seva definició els següents:

- La protecció del dret a la vida i la satisfacció de les seves necessitats bàsiques, tant materials, físiques i educatives com emocionals i afectives
- La consideració dels desitjos, sentiments i opinions del menor, així com el seu dret a participar progressivament, en funció de la seva edat, maduresa, desenvolupament i evolució personal, en el procés de determinació del seu interès superior.

Lectura recomenada

Per a una anàlisi sobre la interpretació i aplicació del principi de l'interès superior en l'àmbit de l'adopció, vegeu per exemple:

D. Marre; B. San Román (2012). «El “interés superior de la niñez” en la adopción en España: Entre la protección, los derechos y las interpretaciones». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (vol. XVI, núm. 395-9).

- La conveniència que la seva vida i desenvolupament tingui lloc en un entorn familiar adequat i lliure de violència. Es prioritzarà la permanència en la seva família d'origen i es preservarà el manteniment de les seves relacions familiars, sempre que sigui possible i positiu per al menor. En cas d'acordar una mesura de protecció, es prioritzarà l'acolliment familiar enfront del residencial. Quan el menor hagués estat separat del seu nucli familiar, es valoraran les possibilitats i conveniència del seu retorn, tenint en compte l'evolució de la família des que es va adoptar la mesura protectora i primant sempre l'interès i les necessitats del menor sobre les de la família.
- La preservació de la identitat, la cultura, la religió, les conviccions, l'orientació i la identitat sexual o l'idioma del menor, així com la no discriminació del mateix per aquestes o qualssevol altres condicions, inclosa la discapacitat, garantint el desenvolupament harmònic de la seva personalitat.

1.4.2. El principi de la «ruptura neta amb el passat»

L'adopció, tal com la coneixem actualment, es va construir sobre la base del que Duncan (1993) va denominar el principi del *clean break* ('ruptura neta' en català), segons el qual se suposa que el tall radical amb el que ha passat abans de l'adopció és una garantia del seu èxit. A Espanya –com en gran part dels països receptors d'adopció internacional–, la incorporació a una nova família implica l'escissió total dels vincles amb l'anterior i l'adquisició automàtica de la nacionalitat espanyola. Si es considera que la identitat social en gran manera està condicionada per la família en la qual es neix i creix, així com per l'entorn social i cultural, es pot concloure amb Yngvesson (2009, pàg. 118) que l'adopció causa «la cancel·lació d'una identitat i el reemplaçament per una altra», és a dir, l'adopció no només retorna al nen o la nena la possibilitat que suposadament havia perdut de créixer en un entorn familiar, sinó que funciona, per la qual cosa Théry (1998) ho va denominar una «lògica de substitució», en què se substitueix una identitat (la proporcionada per la família de naixement) per una altra (la de la família adoptiva).

Darrere d'aquesta manera d'entendre l'adopció hi ha la convicció que tant la família com la nació són àmbits de pertinença exclusiva i excloent, fet que s'ha qüestionat cada vegada més des de diferents àmbits. De fet, i com veurem més endavant, actualment es considera que les persones adoptades tenen dret a conèixer els seus orígens i que això és un element fonamental en el lliure desenvolupament de la seva personalitat.

1.4.3. El referent de la família tradicional

Fins a finals del segle XX l'adopció era, a Espanya, l'última oportunitat per als que no podien procrear, un fet vergonyant que es convertia en un tabú envoltat de secretisme i ocultació (García Villaluenga i Linacero de la Fuente,

2006). Tanmateix, el desenvolupament de l'adopció internacional i la major visibilitat de l'adopció que va comportar van donar lloc a canvis substancials tant en la manera com l'afrontaven els que adoptaven com en termes socials. Com va assenyalar Berástegui (2010a), els mitjans de comunicació van tenir un paper essencial a l'hora de visibilitzar l'adopció com una forma solidària de crear o ampliar una família que feia visible la qualitat humana dels que hi optaven. Així mateix, van contribuir a estendre la imatge d'una infància desvalguda i necessitada que tenia com a enemic una brutal burocràcia que n'impedia o en dificultava l'adopció per part de bones persones disposades a rescatar-les mitjançant l'adopció.

D'altra banda, en paral·lel al desenvolupament de l'adopció internacional, van aparèixer les primeres associacions de famílies autodenominades «adoptants» i de nombrosos fòrums d'internet on es reunien per compartir informació i experiències i organitzar trobades periòdiques. La decisió d'adoptar i el procés d'adopció van passar de ser un assumpte íntim a convertir-se en una experiència compartida. Internet, amb la possibilitat que ofereix de contactar amb altres persones immerses en el mateix tipus de procés mantenint l'anonimat, va ser utilitzada inicialment com a font d'informació sobre els processos i la tramitació, però aviat es va convertir en un lloc on compartir experiències, dubtes i sentiments, i també on trobar consells i opinions.

Tanmateix, i tal com va assenyalar Modell (1994) per al context nord-americà, les famílies adoptives van seguir marcades per l'oposició entre el parentiu «biològic» i l'adoptiu. Aquesta autora sosté que les famílies adoptives es construeixen sobre el principi de l'*as-if*, és a dir, del «com si». En altres paraules, les famílies que tenen fills i filles de manera «natural» continuen sent el referent constant i ineludible en la seva construcció. Prova d'això, com van assenyalar Howell i Marre (2006), són els paral·lelismes que estableixen les persones que adopten entre els processos d'adopció i els de procreació, equiparant l'embaràs amb la llarga espera i el «naixement» amb l'assignació d'un nen o una nena concrets i la trobada posterior. En les narracions de les persones adoptants, la maternitat i la paternitat biològiques són el referent –i model– constant i ineludible, que es manifesta en l'ús de metàfores i comparacions que vinculen els dos processos. Així, per exemple, una mare adoptiva que acabava de rebre la primera foto del que seria el seu fill descrivia la seva emoció en una llista de distribució a internet escrivint: «És com veure la primera ecografia»; una altra, en un missatge en el qual responia a una dona que per fi tenia data per viatjar a buscar el seu fill, comentava jocosament: «Se t'ha posat cara de paridora!» (San Román, 2013a).

El referent de la parentalitat biològica va marcar també les polítiques i els discursos dels tècnics i tècniques que s'ocupaven de la formació i avaluació de les persones que iniciaven un procés d'adopció (Charro i Jociles, 2007; Jociles i Charro, 2008), per qui el «desig de ser pares» era la motivació adequada i correcta per iniciar un procés d'adopció, davant d'altres de considerades incorrectes o insuficients. Així mateix, s'insistia que, si ja hi havia altres fills o filles

Lectura recomenada

Per a una anàlisi del naixement del moviment associatiu de famílies adoptives, vegeu:

D. Marre (2004). «La adopció internacional y las asociaciones de padres adoptivos: Un ejemplo de sociedad civil virtual global». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (vol. VIII, núm. 170-4).

a la família adoptant, el nen o la nena que arribés amb l'adopció havia de ser menor d'edat, tal com succeiria en una família formada de manera «natural o «tradicional» (cosa que, es podria pensar, contrasta amb el que passa en les cada vegada més freqüents famílies reconstituïdes o acoblades, en les quals els membres de la parella aporten de vegades fills i filles de diferents edats).

2. Canvis i tendències actuals

2.1. La penetració del discurs de l'abandó

Durant bona part de la primera dècada del segle XXI, en els anys en què Espanya era un dels països que més adopcions internacionals feia, tant des dels mitjans de comunicació com des del col·lectiu de famílies adoptives es transmetia una visió idealitzada de l'adopció, en la qual, un cop superades les múltiples traves d'un procés incomprensiblement llarg i caòtic, i després d'una breu etapa d'adaptació, els fills i filles adoptats serien «com qualsevol altre fill o filla». Cal recordar que, en gran part, els nens i nenes adoptats arribaven a les noves famílies a edats molt primerenques. Segons la nota de premsa publicada pel Ministeri d'Educació, Política Social i Esport espanyol el 22 de juliol de 2008, dels 3.648 nens i nenes que van ser adoptats internacionalment l'any 2007, el 71% tenia entre 0 i 2 anys, el 19% entre 3 i 5 anys, el 7% entre 6 i 8, i només el 2% tenia més de 9 anys en el moment de l'adopció. Les persones adoptants eren conscients que haurien d'explicar-los que eren adoptats, però se suposava que, si ho feien «amb naturalitat», això no els causaria més problemes i l'evolució seria similar a la de qualsevol altre nen o nena.

Cap a finals de la primera dècada del segle XXI, comença a estendre's amb rapidesa la idea que, independentment de l'edat en què es va fer l'adopció, les persones adoptades arrossegueu per a tota la vida les seqüeles del que va passar abans de l'adopció. A mesura que els nens i nenes adoptats durant l'auge de l'adopció internacional creixen, es presenten nous desafiaments per a la seva integració familiar i social: si durant la primera infància bona part de les famílies s'havien mostrat satisfetes amb l'evolució que tenien, amb la incorporació a l'escolarització obligatòria primer i l'arribada a la preadolescència i l'adolescència després, els relats sobre problemes adaptatius a l'escola i trastorns externs s'incrementen substancialment, al costat de les hipòtesis sobre els efectes –negatius– de les vivències prèvies a l'adopció sobre les estructures cognitives i psicològiques.

Paral·lelament, apareix una creixent producció literària sobre adopció, en gran part escrita per professionals que treballen en l'àmbit de la postadopció. En ella, el que Berástegui (2010b, pàg. 115) definia com «la fallida de la seqüència temporal de l'establiment de vincles» apareix amb freqüència construïda com a «abandó» (Miravent i Ricart, 2010; Múgica, 2006 i 2010; Sagarna, 2010; Vilaginés, 2007). S'assenyala que «el nen ha patit de manera real el rebuig dels que el van engendrar» (Miravent i Ricart, 2010, pàg. 307), que la seva història

Referència bibliogràfica

Aquest apartat és una adaptació de l'article:

B. San Román (2013). «De los “hijos del corazón” a los “niños abandonados”: construcción de “los orígenes” en la adopción en España». *Papeles del Psicólogo* (vol. 34, núm. 1, pàg. 2-10).

està marcada per un abandó (Sagarna, 2010, pàg. 261) i que, per tant, es fa necessària «una autèntica i complexa reconciliació amb els protagonistes i els motius de l'abandó viscut» (Múgica, 2006, pàg. 161).

A Espanya, la propagació del «discurs de l'abandó» coincidia en el temps amb el «descobriment» que els nens i nenes procedents de l'adopció internacional no eren orfes, tal com s'havia pensat. La versió espanyola de l'article d'E. Graff (2009 [2008]) «Hijos de la mentira» –«The lie we love» ('La mentida que estimem') en la versió anglesa– va causar una gran commoció als fòrums d'internet sobre adopció. Davant de la idea àmpliament estesa que hi havia una «crisi mundial d'orfes» als països pobres pels quals l'adopció era l'última oportunitat de viure en família, l'autora posava sobre la taula no només l'existència de mares (i pares) de naixement, sinó també el fet que molts s'havien vist –o havien estat– obligats a renunciar als fills.

Davant del silenci sobre el que havia passat abans de l'adopció que caracteritzava els relats de les famílies adoptives fins fa poc temps, la noció d'«abandó» suposa, si més no, el reconeixement de l'etapa preadoptiva en les trajectòries vitals de les persones adoptades. Els relats de vida i entrevistes a persones adultes que van ser adoptades durant la infància confirmen que la manera com «els orígens» eren tractats (o esbiaixats) en els relats familiars podia ser font d'inquietud i malestar. D'una banda, l'escassa o nul·la informació sobre les raons que van portar a la separació de la família de naixement és viscuda sovint amb angoixa; de l'altra, moltes persones adoptades afirmen haver sentit una forta pressió de l'entorn familiar i social, que els imposava un sentiment d'agraïment cap a les famílies adoptives i l'obligació de compensar-les per «tot el que han fet per tu». En aquest sentit, el «discurs de l'abandó» és alliberador tant per a les persones adoptades com per a les famílies adoptives. Per a les primeres, perquè les recol·loca –o construeix– com a víctimes passives i indefenses que arrossegueu per a tota la vida unes ferides emocionals de les quals ni ells ni les famílies adoptives són responsables. Per a les segones, perquè els permet enfrontar-se als possibles problemes dels fills i filles com quelcom respecte de la gènesi del qual són totalment aliens –ja que són conseqüències inevitables d'«els seus orígens»– i davant del qual poden assumir el paper de rescatadores o «famílies terapèutiques» (Núñez, s. d.; Azcona, 2008; Eguzkika citat per San Román, 2008).

El lloc on aquest discurs situa les famílies de naixement és, en canvi, molt diferent. En l'expressió recurrent d'«el nen adoptat és un nen abandonat», l'ús d'un verb transitiu en forma passiva remet immediatament a l'existència d'un subjecte abandonador. Els progenitors, i en particular les mares, guanyen així un cert protagonisme com «perpetradores de l'abandó» i, per això, causants dels problemes adaptatius i emocionals dels adoptats, que es consideren «manifestacions de les seqüeles emocionals de l'abandó» (Sagarna, 2010, pàg. 202). D'aquesta manera, es naturalitza una concepció patriarcal de la maternitat, segons la qual quedar-se embarassada (fins i tot quan l'embaràs no va ser desitjat ni es va disposar de mètodes de planificació familiar per evitar-lo) implica

l'obligatorietat per a la dona de cuidar i estimar la criatura que donarà a llum. L'ús generalitzat del terme *abandó* engloba com un acte de desemparament conscient i voluntari una variada casuística en la qual les dones són molt sovint objecte d'una violència simbòlica (Bourdieu i Passeron, 1979 [1970]), que les porta primer a parir amb independència de l'existència o no d'un projecte de maternitat, i després a separar-se dels fills o filles. Sense entrar a analitzar la diversitat de raons pels quals un nen o una nena són donats en adopció, la renúncia a un fill o una filla podria ser també una manera de proveir-los de les cures que necessiten i que, per les raons que sigui, la família de naixement no està en disposició de proporcionar. En el cas de l'adopció internacional avui se sap que, amb freqüència, les famílies d'origen s'han vist empeses o forçades a lliurar els seus descendents per raó de la seva pobresa (Smolin, 2006; Rotabi i Gibbons, 2011). Com ha assenyalat Leinaweaver (2012 [2007]), en considerar aquests últims abandonats, «s'aconsegueix normalitzar l'acte de treure i exportar els fills i filles dels pobres com una cosa moralment apropiada i beneficiosa».

La construcció d'«els orígens» com a «abandó» –i l'assumpció que causa un impacte psicològic les conseqüències del qual perduren molt després de l'adopció– s'inscriu en el que Pérez Álvarez (2011: 98) ha denominat la «tendència cerebrocèntrica», que envaeix la psicologia i la cultura popular. La idea que la separació de la mare després del naixement comporta un seguit de seqüeles (que se suposen gravades en els circuits cerebrals) eludeix el paper crucial de les pràctiques discursives en la conformació de subjectivitats –i en la (re)producció d'estructures de poder i opressió–, al mateix temps que redueix els malestars i els problemes emocionals de les persones a simples desequilibris neuroquímics o defectes en els circuits cerebrals. D'altra banda, per a les persones adoptades, assumir que són víctimes de l'abandó és una càrrega pesada que pot induir-les a desresponsabilitzar-se d'aquells aspectes de si mateixes que voldrien que fossin d'una altra manera, de manera que dilueixen la seva capacitat d'agència.

L'antropologia ha demostrat des dels seus inicis, per mitjà de la descripció i l'anàlisi d'altres cultures, que el parentiu com a reconeixement social d'una relació biogenètica és una construcció cultural –no natural– (Strathern, 1995, pàg. 222) i, per tant, contingent. Així mateix, les famílies no-tradicionals i, des dels vuitanta, les tècniques de reproducció assistida (Carsten, 2000, pàg. 9-10) qüestionen també la relació entre vincles de sang i parentiu des de l'interior de la nostra pròpia cultura. Si en lloc de definir a les persones adoptades com a «víctimes» i de parlar de la seva experiència com a «abandó», parléssim de «separació» (de les seves primeres famílies), potser podríem facilitar la reconciliació amb «els orígens», no només per part de les persones adoptades, sinó també de (i amb) les mares –i pares– de naixement, ja que aquest «nou» discurs de l'abandó continua incidint en el silenciament i l'estigmatització que viuen.

2.2. El descens de l'adopció internacional

Fins ben entrat el segle XX, Espanya va ser el que en l'argot de l'adopció internacional es considera un «país d'origen», és a dir, un lloc on parelles d'altres llocs venien buscant un nen o nena per adoptar. Ara bé, a principis del segle XXI, l'augment exponencial del nombre d'adopcions fetes per ciutadans espanyols en altres països va convertir Espanya en el segon país del món que més adopcions internacionals feia, només per darrere dels Estats Units. Al principi, gran part d'aquestes adopcions van tenir lloc a l'Amèrica Llatina, encara que aviat la Xina i Rússia es van col·locar com a destinacions preferents i, en una segona etapa, van ser les adopcions a l'Àfrica (fonamentalment a Etiòpia) les que van experimentar un increment més elevat. A mitjan primera dècada del segle XXI, quan més adopcions internacionals es feien des d'Espanya, el nombre anual multiplicava per més de sis el de les adopcions nacionals: la majoria dels que volien adoptar ho feien per la via internacional, on els temps d'espera eren llavors molt inferiors als de l'adopció nacional.

A partir del 2004, les adopcions internacionals van experimentar un acusat declivi a escala global (Selman, 2012), amb el consegüent allargament dels temps d'espera per adoptar un nen o una nena. Així, per exemple, les famílies que van rebre l'assignació d'un nen o una nena per part del Govern xinès a principis del 2005 havien enviat el seu expedient a aquest país només sis mesos abans; en canvi, a partir del 2014, aquests temps d'espera van augmentar a set anys o més. Des de finals del segle XX i fins al 2004, si bé el nombre d'adopcions fetes en altres països per famílies espanyoles va créixer any rere any, els expedients d'adopció no resolts van augmentar en una proporció molt més elevada. Al gener del 2013, els expedients que estaven a l'espera d'assignació en altres països eren més de 23.000; aquest any només es van completar 1.188 adopcions.

El descens de l'adopció internacional s'explica, doncs, no per una disminució del nombre de persones que volien adoptar, sinó per una disminució del nombre de nens i nenes, petits i sans, adoptables als principals països d'origen (IRC/ISS, 2014), per raons com ara la disminució de la fertilitat a tot el món, la implementació de polítiques de suport a la infància i l'augment de les adopcions nacionals als països d'origen. A això cal afegir que cada vegada són més els països signataris del Conveni de la Haia sobre adopció internacional, que estipula procediments per intentar garantir que les adopcions internacionals responguin realment a la necessitat de trobar famílies a nens i nenes que n'estan privats.

2.3. El desequilibri entre oferiments i necessitats

Més enllà de la disminució del nombre d'adopcions internacionals anuals, és important destacar que, tant en l'adopció nacional com en la internacional, hi ha un important desequilibri entre el perfil preferit per bona part dels que volien adoptar i el de la majoria dels nens i les nenes que necessitarien una adopció. Gran part de les persones que es plantegen ser pares i mares per mitjà

de l'adopció volen ser-ho d'un nen o una nena tan petit com sigui possible i sense problemes de salut ni necessitats especials. En canvi, la majoria de nens i nenes que necessiten una adopció tenen ja una certa edat o necessitats especials derivades de condicions físiques, malalties, etc.

La falta d'informació entorn d'aquest desequilibri ha tingut diverses conseqüències indesitjades. La primera, com hem explicat a l'apartat anterior, va ser l'acumulació d'expedients d'adopció a l'espera d'una assignació, amb el consegüent increment dels temps d'espera. La segona està lligada a un sistema en el qual els expedients d'adopció (que durant molt temps es van anomenar *sol·licituds d'adopció*, encara que actualment hi ha un ampli consens en el fet que és preferible el terme *oferiment per a l'adopció* van ser enviats als diferents països sense tenir en compte les necessitats reals en cadascun d'ells. L'excés de «demanda» de nens i nenes petits i sans per a l'adopció va tenir com a conseqüència una perversa inversió del sistema, que, com van denunciar diverses ONG que treballen pels drets de la infància i diferents treballs de recerca (Bharghava, 2005; Smolin, 2006; Graff, 2009; Mezmur, 2009; Terre des Hommes i UNICEF, 2010; Rotabi i Gibons 2012), en lloc de buscar famílies per als que se n'havien vist privats, buscava nens i nenes per satisfer els drets de maternitat i paternitat de persones dels països receptors. La declaració publicada per la UNICEF el 4 d'octubre de 2007 assenyalava sobre aquest tema:

«[...] s'ha produït un augment considerable del nombre de famílies de països rics interessades a adoptar nens i nenes d'altres països. Al mateix temps, l'absència de normes reguladores i mecanismes de supervisió, especialment als països d'origen, així com les possibilitats de lucre que es donen en l'àmbit de les adopcions internacionals, han encoratjat el creixement d'una indústria centrada en les adopcions, en la qual es dona prioritat als beneficis materials en detriment de l'interès superior dels nens. Entre els abusos que es cometien hi ha el segrest i la venda de nens i nenes, la intimidació dels pares i el pagament de suborns.»

Tal com passa en l'adopció internacional, a Espanya bona part dels nens i nenes que estan sota la tutela de l'Administració i pels quals l'adopció podria ser la mesura de protecció adequada no són bebès sans, sinó grups de germans i nens i nenes d'una certa edat o amb necessitats especials. Hi ha un cert nombre de les anomenades «renúncies hospitalàries», que tenen lloc immediatament o poc després del naixement d'un bebè, però també llargues llistes d'espera de famílies ja declarades idònies per a l'adopció. És per això que diverses comunitats autònomes han decidit no continuar avaluant famílies fins que les llistes s'escurcin.

2.4. L'adopció nacional: de les reformes legals a les noves pràctiques?

En aquest segle han tingut lloc algunes reformes legals en l'àmbit estatal d'especial rellevància per a l'adopció nacional. El 2007, en l'article 12 de la Llei 54/2007, de 28 de desembre, d'adopció internacional, es va reconèixer el dret de les persones adoptades a conèixer els seus «orígens biològics», de manera que poden tenir accés a tota la informació que tinguin les entitats públiques, que estan obligades a conservar aquesta informació i «en particular la

informació respecte a la identitat dels progenitors, així com la història mèdica del nen i de la família». Així mateix, la llei estableix la creació de serveis especialitzats que assessorin, ajudin i intervinguin en l'exercici d'aquest dret. El seu reconeixement confronta el principi de ruptura neta al qual abans fèiem referència i planteja (almenys en teoria) un nou enfocament en el tema dels orígens, al qual dedicarem més endavant un apartat específic.

Més recentment, el 2015, la Llei orgànica 8/2015, de 22 de juliol, de modificació del sistema de protecció a la infància i a l'adolescència, i la Llei 26/2015, de 28 de juliol, de modificació del sistema de protecció a la infància i a l'adolescència, van abordar una substancial reforma legal. Entre les novetats que van introduir cal destacar l'intent de concretar l'indeterminat principi de l'«interès superior del menor», pel qual, al costat de l'assenyalament que ha de tenir en compte les circumstàncies concretes, s'apunten per a la seva definició criteris concrets com ara la satisfacció de les necessitats bàsiques, la consideració dels seus desitjos, sentiments i opinions, o la conveniència que la seva vida i el seu desenvolupament tinguin lloc en un entorn familiar adequat i lliure de violència. Pel que fa a l'adopció, segurament la novetat més destacable és la introducció de la figura de l'**adopció oberta**, definida com aquella en la qual s'acorda mantenir «alguna mena de relació o contacte per mitjà de visites o comunicacions entre el menor, els membres de la família d'origen que es considerin i l'adoptiva» (Llei 26/2015, art. 2.23).

Ja durant l'elaboració de la Llei 26/2015, l'adopció oberta va suscitar una gran polèmica. El Consell General del Poder Judicial va elaborar un informe sobre el text de l'avantprojecte en el qual assenyalava que:

«[...] no existe consenso sobre la idoneidad de esta clase de adopción, que cuenta con defensores y detractores. [...] se trata de una opción que pudiera ser considerada, en principio y para determinados casos, una solución adecuada para el menor, en particular en el caso de adolescentes.»

CGPG, citat a: C. Callejo Rodríguez (2015). «Recientes reformas legislativas en materia de capacidad para adoptar y ser adoptado». *Actualidad Jurídica Iberoamericana* (núm. 3, pag. 213).

Fins i tot les veus que més obertament es van manifestar a favor de l'adopció oberta, com la de la investigadora de l'Institut del Institut de la Família de la Universidad Pontificia de Comillas Blanca Gómez Bengoechea, apuntaven que estava «pensada sobretot per als que ja són una mica grans, perquè puguin seguir mantenint vincles amb els seus germans» (Vidales, 2014).

La insistència en el fet que la figura de l'adopció oberta s'orienta a nens i nenes «grans» és molt significativa pel pes que encara manté el principi de la ruptura neta a Espanya. En canvi, en alguns països, i particularment en l'àmbit anglosaxó, després d'anys de debat i nombroses investigacions sobre el tema, des de les polítiques públiques es promou l'obertura com una bona pràctica. De fet, als Estats Units, el Canadà, el Regne Unit i Nova Zelanda, la majoria de les adopcions nacionals –fins i tot les de bebès nounats o nens i nenes de poca edat– són obertes en algun grau (Neil, 2006; Reamer i Siegel, 2007; Scherman,

2012; Smith, 2006). Això no implica necessàriament que es lliuri a les dues famílies (la d'origen i l'adoptiva) dades identificatives i de contacte de l'altra. Sovint la relació es manté de manera anònima, mitjançant el lliurament de comunicacions (cartes, fotografies, etc.) intervingudes per treballadores socials, encara que també pot incloure el contacte directe i continuat per mitjà d'una o més de les vies següents: enviament de cartes i fotografies, ús del correu electrònic o l'Skype, trucades telefòniques o visites.

L'aplicació de les adopcions obertes com la norma i no com l'excepció s'ha fet als països que hem esmentat de manera gradual. Als Estats Units, per exemple, es van anar fent cada vegada més comunes des de finals de la dècada dels setanta (Avery, 1998). Amb anterioritat, com ha succeït a Espanya, el paradigma de la unitat del vincle havia tingut una gran acceptació per part dels psicòlegs i treballadors socials que treballaven en el camp de l'adopció (Goldstein, Freud i Solnit, 1973, 1979). Aquest model assumia que les persones només podien establir un vincle filial, per la qual cosa la negació i fins i tot el secret sobre el que havia passat abans de l'adopció o sobre el fet mateix de l'adopció afavorien la inclinació a la família adoptiva, la qual cosa permetia el desenvolupament dels vincles familiars i evitava que el nen o la nena experimentés confusió pel que fa als rols parentals (Kraft i altres, 1985). Els defensors de les adopcions «confidencials» argumentaven que el contacte amb els progenitors podia tenir conseqüències molt negatives per a nens i nenes, com ara sentiments d'inseguretat o rebuig (McRoy, Grotevant i White, 1988; Siegel, 1993). Es temia, així mateix, que les famílies adoptives poguessin sentir que perdien el control de la situació i, amb això, transmetessin inseguretat als seus fills i filles (Berry, 1993; Triseliotis i altres, 1997) o que els traslladessin els «defectes descoberts en els progenitors» (McRoy i altres, 1988).

Aquestes teories van anar perdent pes durant la dècada dels noranta, a mesura que nombrosos estudis van desmitificar la coexistència de vincles afectius com un factor desestabilitzador de la psique infantil (Berry i altres, 1998; Gross, 1993; Siegel, 1993; Silber i Martinez Dornier, 1990; entre d'altres). Tant als Estats Units com al Regne Unit, el Canadà i Nova Zelanda, la investigació posterior ha seguit donant suport repetidament a l'absència d'efectes negatius del contacte entre famílies d'origen i adoptives en l'ajust psicosocial de nens, nenes i adolescents adoptats, així com l'existència de diversos beneficis per a totes les parts implicades –parens i mares d'origen i adoptius, i nens, nenes i adolescents adoptats– (Block, 2006; Ge i altres, 2008; Grotevant i altres, 2008; Haugaard, Moed i West, 2001; Mendenhall i altres, 2004; Neil, 2009; Wolfgram, 2008). Lògicament, això no vol dir que, com en qualsevol relació o procés, no hi hagi moments de dificultat per a les persones involucrades, però, si s'ha de jutjar per les nombroses investigacions de les que es disposa, quan han pogut comptar amb un acompanyament professional sensible i competent, el balanç general sembla que és positiu o molt positiu en la majoria dels casos.

3. La qüestió d'«els orígens»

En el camp de l'adopció, el d'*orígens* és un concepte recurrent però que dista molt de ser inequívoc. Així, per exemple, els i les professionals de l'àmbit de la psicologia i el treball social encarregats de la formació i avaluació dels que volien adoptar internacionalment, insistien en el fet que els futurs pares i mares haurien de «valorar i respectar els orígens del menor i facilitar que pugui desenvolupar un sentiment d'orgull cap a la seva procedència i identitat» (Jociles i Charro, 2008, pàg. 118). Tanmateix, durant molt temps poques vegades s'explicitava què s'entenia per orígens, una paraula que serveix tant per parlar (o no parlar) del que va passar abans de l'adopció (i de la família o mare de naixement) com del país de procedència i «la seva cultura», que amb freqüència se solapa o es confon amb diferències fenotípiques com el color de la pell (San Román i Marre, 2013).

En aquest apartat, introduïrem primer el concepte d'*orígens biològics* (que fan referència a la genètica i la família de naixement), per després tractar la qüestió dels orígens en referència als aspectes culturals i racials, així com les implicacions que té en la manera com es construeixen les subjectivitats de les persones adoptades.

3.1. Els orígens biològics

Amb el reconeixement del dret de les persones adoptades a conèixer els seus orígens biològics en la llei aprovada el 2007, Espanya se sumava a una tendència global que havia anat agafant força des de la dècada dels setanta (vegeu, per exemple, Burke, 1975). La idea que totes les persones tenen dret a conèixer els seus orígens biològics s'argumenta en la importància que tenen en la construcció de la identitat (Brodzinsky i Schechter, 1993). En el cas de les persones adoptades, s'ha assenyalat que, per dur això a terme, necessiten construir una narració que, d'alguna manera, expliqui o justifiqui el fet que fossin adoptades (Grotevant i McRoy, 1997; Kirk, 1964). L'absència d'informació sobre els orígens implicaria saber que una part important de la seva identitat pot haver-se construït sobre «importants omissions, distorsions, secrets i mentides» (Goodall, 2005, pàg. 492).

Així doncs, si en el passat l'adopció era un tema tabú que fins i tot s'ocultava amb freqüència als protagonistes, avui hi ha un ampli consens entorn del fet que les persones adoptades han de saber des de la infantesa que ho són. Si el 1996 un 50% dels nens adoptats a Andalusia desconeixien que ho eren (Palacios, Sánchez-Sandoval i Sánchez, 1996), 10 anys després aquesta xifra era del 5% (Palacios, Sánchez-Sandoval i León, 2005). Malgrat això, parlar de l'adopció no equival necessàriament a parlar d'«els orígens», i persisteix encara una sin-

gular dificultat –familiar i social– per incloure en els relats sobre l'adopció les famílies de naixement i, en particular, les mares, que a Espanya, continuen «silents, invisibilitzades i desconegudes» (Marre, 2009, pàg. 99).

Actualment, la majoria de les famílies adoptives parlen de l'adopció amb els fills des d'edats molt primerenques. Els relats s'inicien fent referència a qüestions com ara l'espera de la família adoptiva, la primera trobada o, en el cas de l'adopció internacional, el viatge, si bé és cert que qüestions com les raons de la separació de la família de naixement i les diferències fenotípiques o racials són de més difícil abordatge (Berástegui i Jódar, 2013).

Encara que a Espanya el tema no ha estat encara prou estudiat, investigacions en altres països han assenyalat que l'obertura comunicativa de les famílies adoptives entorn de l'adopció es relaciona amb una millor autoestima i menys problemes de conducta durant la infància (Brodzinsky, 2006; Juffer i Van Ijzendoorn, 2005), i menys dificultats entorn de la identitat en l'adolescència (Stein i Hoopes, 1985). Així mateix, alguns estudis han demostrat que, en les famílies en què la comunicació sobre l'adopció es fa de manera oberta i en un ambient càlid que permet acollir els sentiments i les emocions que genera, els fills i les filles adoptats tenen més bones relacions amb els seus pares i mares (Sobol i altres, 1994), perceben un millor funcionament familiar en l'adolescència (Kohler i altres, 2002) i reporten més satisfacció amb l'adopció a la vida adulta (Howe i Feast, 2000).

3.2. La recerca dels orígens

S'entén per *recerca d'origens* el procés pel qual les persones adoptades «si en tenen la necessitat i quan l'edat i la maduresa ho permeten» exerceixen el seu dret a «conèixer la seva història, especialment la informació relativa a la mare, pare i germans de naixement» (ISS/IRC, 2004). Entre les persones adoptades, hi ha els que decideixen iniciar aquest procés i els que no. Si en el passat es considerava que els primers presentaven més problemes d'autoestima i una percepció més negativa del que l'adopció havia significat a les seves vides, estudis més recents assenyalen que la majoria dels que busquen saber coses del seu passat tenen una bona relació amb les famílies adoptives i nivells de satisfacció sobre l'adopció comparables amb els que no senten la necessitat de buscar els seus orígens (Baden i O'Leary Wiley, 2009). D'acord amb els estudis fets en altres països, entre les raons que impulsen la recerca d'origens destaquen les següents (Campbell i altres, 1991; Kowal i Schilling, 1985; March, 1995; Pacheco i Eme, 1993; Picton i Bieske-Vos, 1982; Sachdev, 1992; Sobol i altres, 1994):

- la recerca d'informació que respongui a les preguntes sobre el que va passar abans de l'adopció,
- la recerca de la «identitat personal»,
- la curiositat,
- el desig de conèixer o establir una relació amb la família de naixement,

- qüestions mèdiques,
- el desig d'assegurar a la família de naixement que s'està bé.

Les entitats públiques que regulen les adopcions estan obligades per llei a garantir la conservació de la informació disponible sobre les adopcions, incloent-hi la que fa referència a les famílies de naixement, a fi que les persones adoptades puguin, si ho volen, accedir-hi. La llei assenyala que aquest dret pot ser exercit per les persones adoptades en aconseguir la majoria d'edat «o durant la minoria d'edat a través dels seus representants legals». Tanmateix, la recomanació dels i les professionals sol ser esperar a iniciar l'anomenada «recerca d'orígens» a l'edat adulta, i fer-ho amb el suport d'una mediació professional. Si, com assenyala la Llei 54/2007, la informació sobre els orígens és una qüestió transcendent per al «lliure desenvolupament de la personalitat de les persones adoptades» i, a més, hi ha un ampli consens sobre la importància que tenen en la construcció de la seva identitat, cal preguntar-se si la prescripció d'esperar fins a una certa edat per conèixer la informació sobre els orígens respon realment a l'interès superior dels nens i les nenes adoptats o si, per contra, respon a la persistència del principi de ruptura neta i a un cert adultisme (Flasher, 1978), pel qual les persones adultes creuen que són superiors i millors en tot i tenen dret a decidir pels nens i nenes.

Encara que a Espanya no hi ha estudis quantitius que permetin calcular percentatges, val la pena assenyalar que no totes les persones que inicien un procés de recerca d'orígens volen reconnectar amb les seves famílies de naixement. Moltes es donen per satisfetes podent contestar els dubtes i les preguntes (o una part) que tenien sobre el tema.

3.3. Pertinença i diferència en les adopcions transracials

A Espanya, l'adopció transracial no s'anomena així en la legislació, les normes i els processos, en els quals es distingeixen només tres tipus d'adopció: nacional, internacional i de necessitats especials. Atès que les competències en matèria d'adopció estan transferides a les comunitats autònomes, cada una legisla i regula els procediments. Tot i així, solen coincidir a l'hora de distingir aquestes tres categories. Les autoritats autonòmiques (competents en matèria d'adopció) parlen de «diferències ètniques» per referir-se a les diferències físiques, tot i que els estudis sobre etnicitat no solen subratllar com a trets definitoris d'una ètnia l'aparença física, sinó la memòria històrica compartida i els trets culturals com la religió, els costums o la llengua (Hutchinson i Smith, 1996; Wade, 2002), o el reconeixement d'una diferenciació cultural o una ascendència comuna (Barth, 1969/1976; Jones, 1997).

En altres països, principalment al món anglosaxó, l'adopció transracial ha estat objecte d'estudi i controvèrsia (Harris, 2006; Lalonde i altres, 2007; Lee, 2003; Perry, 1994; Simon i Alstein, 1992), i ha donat lloc a profunds debats sobre la conveniència que nens i nenes «no blancs» fossin adoptats per famílies «blanques». Als Estats Units, per exemple, la National Association of Black

Referència bibliogràfica

Aquest apartat és una adaptació de l'article:

B. San Román (2015). «De la dificultad de pensar la construcción de la identidad sin anclajes: la adopción transnacional en España». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (número extraordinari: «Nuevos enfoques sobre nomadismo, desplazamiento y transitoriedad», vol. XIX, núm. 510-5).

Social Workers (NABSW) es va oposar a les adopcions transracials –a les quals va arribar a qualificar com una forma de genocidi racial i cultural–, perquè impediria a nenes i nens negres formar-se una «identitat racial» forta i desenvolupar les habilitats necessàries per viure en una societat racista¹ (Griffith i Bergeron, 2006; Howell i Melhuus, 2007).

⁽¹⁾En una publicació més recent, Briggs (2012) assenyala que, si bé el manifest de la NABSW del 1902 que se sol citar en referència a aquest tema mostrava una forta oposició a les adopcions transracials per les raons esmentades, també s'ha de llegir primordialment com una reacció a les polítiques públiques que retiraven la custòdia parental de nens i nenes afroamericans en una proporció molt més elevada del que passava quan les famílies eren «blanques».

A Espanya, no és només que l'adopció transracial no hagi estat objecte de debat, sinó que, fins a èpoques molt recents, tampoc no va ser objecte de la reflexió necessària sobre les seves implicacions (San Román, 2013b; Trenka i altres, 2006). I, tanmateix, com ha deixat palesa la investigació, tant a Espanya com en altres països, la qüestió de la transracialitat és un factor important tant en el procés de construcció de la identitat de les persones adoptades com en el seu sentiment de pertinença. Alguns estudis sobre aquest tema apunten que, en bona part, es divideixen entre els que prenen com a pilars de la seva identitat l'etnicitat dels llocs d'origen i els que rebutgen la idea que les seves «arrels» hagin de tenir-hi un pes, per la qual cosa opten per assimilar-se al grup social dominant «blanc» en el qual van créixer (Hoshmand i altres, 2006; Lee, 2003).

Altres autors i autores han analitzat l'adopció internacional i transracial, i s'hi han referit com una forma particular de diàspora (Miller-Loessi i Kilic, 2001; Hoshmand i altres, 2006; Hübinette, 2004, 2005; Lee, 2006; Williams-Willing, 2001, 2004, 2009). Basant-se en els anomenats «estudis de la diàspora», i en concret en els escrits de Cohen (1997) i Safran (1991), s'han identificat diversos factors comuns entre l'adopció a la Xina i el fenomen de la diàspora (Miller-Loessi i Kilic, 2001):

- La dispersió involuntària de nenes procedents de la Xina en diferents punts del planeta.
- L'intent –principalment mitjançant els esforços de pares i mares– de mantenir el mite de la terra d'origen.
- La tornada real o simbòlica a la terra –per mitjà dels viatges de retorn o del manteniment del contacte amb els orfenats d'on van sortir.
- La forta consciència grupal d'una identitat ètnica lligada als orígens –que es manifesta en les associacions de famílies adoptives i persones adoptades.

- El fet que tant les persones adoptades com la família pateixen una doble discriminació i estigmatització tant per les diferències d'aparença física com pel fet mateix de l'adopció.

Per la seva banda, Hübinette (2004, 2005) ha utilitzat la noció del «tercer espai» (Bhabha, 1994) per descriure i analitzar la manera com les persones adoptades a Corea conformen la seva identitat fora de –i entre– la cultura coreana i l'occidental, creant una identitat híbrida que subverteix els conceptes tradicionals de raça i etnicitat, i els de ciutadania i nacionalitat.

La conceptualització de l'adopció transnacional com una forma específica de diàspora ha estat qüestionada tant per Howell (2009) com per Kim (2010). Per a la primera, una diferència fonamental és que, mentre que per a les persones migrants protagonistes de la diàspora la relació amb el país o la comunitat d'origen s'estableix per mitjà de la relació amb persones individuals (familiars o unes altres que van quedar allà i amb les quals tenen connexió mitjançant la xarxa de relacions socials), en el cas de les persones adoptades la relació és amb un lloc amb els habitants del qual, per regla general, no es té en comú més enllà de certs trets fenotípics. D'altra banda, la pretesa connexió amb el lloc d'origen estaria fomentada i imposada pels pares i mares adoptives, des d'una visió essencialista de l'ésser humà que obvia la importància social. Per això, Howell conclou que l'aplicació del concepte de diàspora en l'adopció transnacional no té utilitat. En aquets sentit Kim assenyala que, a pesar que en la seva investigació algunes persones adoptades esmenten la diàspora per definir-se a si mateixes o a la seva identitat com a col·lectiu, les «experiències de desconexió, desidentificació i desplaçament d'una Corea real o imaginada i d'una família coreana» (2010, pàg. 98) són freqüents entre elles. Per aquesta raó, advoca per treballar sobre la particularitat de l'experiència de l'adopció transnacional com una nova forma de *personhood* (terme de difícil traducció que es refereix a «ser persona»), marcada per la contradicció que viuen els protagonistes com a individus racialment alteritzats assimilats en famílies blanques occidentals.

En els últims trenta anys, diversos autors han reflexionat sobre noves –o no tan noves– maneres de pensar les subjectivitats dels que es desplacen (ja sigui de manera física o a través d'espais virtuals) i les seves identitats associades, més enllà de les categories tancades imposades per les «comunitats imaginades» (Anderson, 1983; Cohen, 1985) de l'estat nació. En una part important del món, la possibilitat de mobilitat i els canvis socials en les formes d'organització han proporcionat a moltes persones, on abans hi havia obligació i tradició, la possibilitat de triar (Bauman, 1996; Cote i Levine, 2002) i moure's espacialment i per mitjà de discursos i pràctiques que conformen el món simbòlic. En aquest sentit, en la denominada *hipermodernitat globalitzada*, que ha donat lloc a comunitats globals altament permeables, aquestes ja no són analitzades o discutides des del punt de vista geogràfic o del lloc, sinó des de les identitats.

Les identitats –especialment les culturals, que ens relacionen amb una comunitat a la qual s'atribueix una herència comuna– estan «cada vegada més fragmentades i fracturades [...] [i es construeixen] de múltiples maneres per mitjà de discursos, pràctiques i posicions diferents, sovint interseccionades i antagòniques» (Hall, 2003 [1996], pàg. 17). En la modernitat tardana, la identitat cultural, lluny de ser una possessió idiosincràtica o que es dona *a priori*, sovint demana un exercici de reflexivitat, en el qual l'individu pren de manera selectiva de –i dona sentit a– la seva trajectòria vital. Com va assenyalar Giddens: «[...] la identitat d'una persona no es troba en el comportament ni –per important que sigui– en les reaccions dels altres, sinó en la capacitat per tenir en marxa una narrativa particular» (Giddens, 1991, pàg. 54).

No hi ha dubte que l'adopció transnacional confronta els fonaments del parentiu i la nació dels països de recepció i, en aquest sentit, la incorporació del que va passar abans de l'adopció per part dels que la protagonitzen és un repte la complexitat del qual s'incrementa per la dificultat de donar un lloc simbòlic a les mares de naixement, de pensar i gestionar les diferències físiques racialitzades sense caure en essencialismes culturals i de reconèixer les desigualtats i iniquitats que la travessen. Les experiències vitals de les persones adoptades, com les d'una població creixent al món contemporani, tenen un encaix difícil en els esquemes i categories identitaris utilitzats habitualment. L'elecció entre l'assimilació sense reserves a la societat on van créixer i la configuració d'identitats híbrides que prenguin com a pilar l'etnicitat dels llocs d'origen (Hoshmand i altres, 2006; Lee, 2003) és una disjuntiva falsa que pot conduir a no formar part de res. En canvi, pensar(-se) fora de les fronteres establertes per les tecnologies de govern de la infància «desprotegida», prescindint dels essencialismes i les metàfores com la del puzzle que condueixen a construir la identitat a partir de peces donades –o ocultades–, i alliberar-se de la terra –i l'Estat– com a generadors del que un és o ha de ser, permeten l'emergència de narratives alternatives per poder pensar-se lliures, al marge de les comunitats imaginades.

El moviment com a transgressió alliberadora que proposava Braidotti (2000 [1994]) guarda un bell paral·lelisme amb els primers mercaders nòmades medievals, que, fins i tot sent fills de serfs, van aconseguir la llibertat precisament «en desarrelar-se de la terra natal»:

«En medio de una organización social en la que el pueblo estaba vinculado a la tierra y en la que cada miembro dependía de un señor, presentaban el insólito espectáculo de marchar por todas partes sin poder ser reclamados por nadie. No reivindicaban la libertad: les era otorgada desde el momento en que era imposible demostrarles que no disfrutaban de ella.»

Pirenne (1983, pàg. 83).

Bibliografia

- Adamec, C. A.** (2000). «Preface». A: C. A. Adamec; W. L. Pierce (ed.). *The encyclopedia of adoption* (pàg. XI-XIII). Nova York: Facts on File.
- Anderson, B. R. O.** (1983). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Londres: Verso.
- Archard, D.; Skivenes, M.** (2009). «Balancing a child's best interests and a child's views». *The International Journal of Children's Rights* (vol. 17, núm. 1, pàg. 1-21).
- Ariès, P.** (1962 [1960]). *Centuries of childhood: a social history of family life*. Nova York: Vintage Books.
- Avery, R. J.** (1998). «Information disclosure and openness in adoption: State policy and empirical evidence». *Children and Youth Services Review* (vol. 20, núm. 1-2, pàg. 57-85).
- Azcona, I.** (2009). «Cuando el abandono marca: Niños con muchas necesidades». *Niños de Hoy* (núm. 35, pàg. 14-22).
- Baden, A.; O'Leary, W. M.** (2007). «Counseling Adopted Persons in Adulthood». *The Counseling Psychologist* (vol. 35, núm. 6, pàg. 868-901).
- Barth, F.** (1976 [1969]). *Los grupos étnicos y sus fronteras*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- Bartholet, E.** (2006). «Children and youth in adoption, orphanages, and foster care: A historical handbook and guide». A: L. Askeland (ed.). *Children and youth in adoption, orphanages, and foster care: A historical handbook and guide* (pàg. 107-130). Westport: Greenwood Press.
- Bartholet, E.** (2010). «International adoption: The human rights position». *Global Policy* (vol. 1, núm. 1, pàg. 91-100).
- Bauman, Z.** (1996). «From pilgrim to tourist - or a short history of identity». A: S. Hall; P. Du Gay (ed.). *Questions of cultural identity* (pàg. 18-36). Londres: Sage.
- Berástegui, A.** (2010a). «Adopció internacional: ¿solidaridad con la infancia o reproducción asistida?». *Aloma, Revista de Psicología, Ciències de l'Educació i de l'Esport* (núm. 27, pàg. 15-38).
- Berástegui, A.** (2010b). «Relaciones afectivas familiares: Apego y adopció». A: F. Loizaga (ed.). *Adopció hoy: Nuevos desafíos, nuevas estrategias* (pàg. 109-138). Bilbao: Ediciones Mensajero.
- Berástegui, A.; Jódar, R.** (2013). «Comunicación sobre adopció: Logros y lagunas en la adopció internacional en España». *Familia* (núm. 46, pàg. 43-55).
- Bergquist, K. J. S.** (2009). «Operation babylift or babyabduction? Implications of The Hague Convention on the humanitarian evacuation and 'rescue' of children». *International Social Work* (vol. 52, núm. 5, pàg. 621-633).
- Bernardi, F.** (2005). «Public policies and low fertility: rationales for public intervention and a diagnosis for the Spanish case». *Journal of European Social Policy* (vol. 15, núm. 2, pàg. 123-138).
- Berry, M.** (1993). «Risks and Benefits of Open Adoption». *The Future of the Children*, (vol. 3, núm. 1, pàg. 125-138).
- Berry, M.; Dylla, D. J. C.; Barth, R. P.; Needell, B.** (1998). «The role of open adoption in the adjustment of adopted children and their families». *Children and Youth Services Review* (vol. 20, núm. 1-2, pàg. 151-171).
- Bestard, J.** (2009). «Los hechos de la reproducción asistida: entre el esencialismo biológico y el constructivismo social». *Revista de Antropología Social* (núm. 18, pàg. 83-95).
- Bhabha, H. K.** (2004 [1994]). *The location of culture*. Londres, Nova York: Routledge.
- Bhargava, V.** (2005). *Adoption in India: Policies and experiences*. Nova Delhi: Sage Publications.

Block, S. B. (2006). «Not out of sight, out of mind: Defining permanency as the continuity of relationships when ending legal relationships does not sever ties». *Children's Legal Rights Journal* (núm. 26, pàg. 25-36).

Bourdieu, P.; Passeron, J. C. (1979 [1970]). *La reproducción. Elementos para una teoría del sistema de enseñanza*. Barcelona: Laia.

Braidotti, R. (2000 [1994]). *Sujetos nómadas: corporización y diferencia sexual en la teoría feminista contemporánea*. Buenos Aires: Paidós.

Briggs, L. (2012). *Somebody's children: The politics of transracial and transnational adoption*. Durham: Duke University Press.

Briggs, L.; Marre, D. (2009). «Introduction: The Circulation of Children». A: D. Marre; L. Briggs (ed.). *International adoption: Global inequalities and the circulation of children* (pàg. 1-28). Nova York: New York University Press.

Brodzinsky, D. M. (2006). «Family Structural Openness and Communication Openness as Predictors in the Adjustment of Adopted Children». *Adoption Quarterly* (vol. 9, núm. 4, pàg. 1-18).

Burke, C. (1975). «Note, The Adult Adoptee's Constitutional Right to Know His Origins». *Southern California Law Review* (núm. 48, pàg. 1203-1204).

Callejo Rodríguez, C. (2015). «Recientes reformas legislativas en materia de capacidad para adoptar y ser adoptado». *Actualidad Jurídica Iberoamericana* (núm. 3, pàg. 207-228).

Calvo García, M. (1993). «La protección del menor y sus derechos». *Derechos y Libertades* (núm. 2, pàg. 177-199).

Campbell, L. H.; Silverman, P. R.; Patti, P. B. (1991). «Reunions between adoptees and birth parents: The adoptees' experience». *Social Work* (núm. 36, pàg. 329-335).

Carsten, J. (2000). «Introduction: Cultures of relatedness». A: J. Carsten (ed.). *Cultures of relatedness: New approaches to the study of kinship* (pàg. 1-36). Cambridge: Cambridge University Press.

Charro, C.; Jociles, M. I. (2007). «La formación de padres adoptivos por parte de las instituciones intermedias de adopción internacional». *Quaderns-e* (núm. 10).

Cohen, R. (1997). *Global diasporas: An introduction*. Londres: UCL Press.

Colen, S. (1986). «With respect and feelings: voices of West Indian child care and domestic workers in New York City». A: J. B. Cole (ed.). *All American Women: Lines that Divide, Ties that Bind* (pàg. 36-70). Nova York: Free Press.

Colen, S. (1995). «"Like a mother to them": Stratified reproduction and West Indian child-care workers and employers in New York». A: F. D. Ginsburg; R. Rapp (ed.). *Conceiving the New World Order: The Global Politics of Reproduction* (pàg. 78-102). Londres: University of California Press.

Comas d'Argemir, D.; Marre, D.; San Román, B. (2016). «La regulación política de la familia. Ideología, desigualdad y género en el Plan Integral de Apoyo a la Familia». *Política y Sociedad* (vol. 53, núm. 3, pàg. 853-877).

Cote, J. E.; Levine, C. G. (2002). *Identity formation, agency, and culture: A social psychological synthesis*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Davies, M. (2011). «Intercountry adoption, children's rights and the politics of rescue». *Adoption & Fostering* (vol. 35, núm. 4, pàg. 50-62).

Delgado, M. (2007). *Encuesta de fecundidad, familia y valores 2006*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Duncan, W. (1993). «Regulating intercountry adoption: An international perspective». A: A. Bainham; D. Pearl (ed.). *Frontiers of family law* (pàg. 46-61). Londres: John Wiley & Sons.

Flasher, J. (1978). «Adulthood». *Adolescence* (núm. 13, pàg. 517-524).

Fonseca, C. (2002). «The politics of adoption: Child rights in Brazilian setting». *Law & Policy* (vol. 24, núm. 3, pàg. 199-227).

Fonseca, C.; Marre, D.; Uziel, A.; Vianna, A. (2012). «El principio del “interés superior” de la niñez tras dos décadas de prácticas: Perspectivas comparativas». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (vol. XVI, núm. 395-1).

Freeman, M. D. A. (2007). *A commentary of the United Nations Convention on the Rights of the Child article 3, the best interests of the child*. Leiden, Biggleswade: Martinus Nijhoff.

García Villaluenga, L.; Linacero de la Fuente, M. (2006). *El derecho del adoptado a conocer sus orígenes en España y en el derecho comparado*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

Ge, X.; Natsuaki, M. N.; Martin, D. M.; Leve, L. D.; Neiderhiser, J. M.; Shaw, D. S.; Reiss, D. (2008). «Bridging the divide: openness in adoption and postadoption psychosocial adjustment among birth and adoptive parents». *Journal of Family Psychology* (vol. 22, núm. 4, pàg. 529-540).

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.

Ginsburg, F.; Rapp, R. (1995). «Introduction». A: F. D. Ginsburg; R. Rapp (ed.). *Conceiving the New World Order: The Global Politics of Reproduction* (pàg. 1-17). Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Goldstein, J.; Freud, A.; Solnit, A. J. (1979). *Before the best interests of the child*. Nova York: Free Press.

Gómez Bengoechea, B. (2012). «Adoptabilidad: El derecho del niño/a a vivir en familia». *Scripta Nova. Revista Electrónica De Geografía y Ciencias Sociales* (vol. XVI, núm. 395-22).

Goody, J. (1969). «Adoption in cross-cultural perspective». *Comparative Studies in Society and History* (vol. 11, núm. 1, pàg. 55-78).

Graff, E. J. (2009 [2008]). «Hijos de la mentira». *Foreign Policy Edición española* (núm. 30).

Griffith E.; Bergeron, R. (2006). «Cultural stereotypes die hard: The case of transracial adoption». *Journal of Academy of Psychiatry and the Law* (vol. 34, núm. 3, pàg. 303-314).

Gross, H. E. (1993). «Open adoption: A research based literature review and new data». *Child Welfare* (núm. 02, pàg. 269-284).

Grotevant, H. D.; Wrobel, G. M.; Von Korff, L.; Skinner, B.; Newell, J.; Friese, S.; McRoy, R. G. (2008). «Many Faces of Openness in Adoption: Perspectives of Adopted Adolescents and Their Parents». *Adoption Quarterly* (vol. 10, núm. 3-4, pàg. 79-101).

Grotevant, H.; McRoy, R. (1997). «The Minnesota/Texas Adoption Research project: Implications of openness in adoption for development and relationships». *Applied Developmental Science* (vol. 1, núm. 4, pàg. 168-187).

Gutton, J. (1993). *Histoire de l'adoption en France*. París: Publisud.

Hall, S. (2003 [1996]). «Who needs 'identity'?». A: P. Du Gay; J. Evans; P. Redman (ed.). *Identity: A reader* (pàg. 15-30). Londres, Thousand Oaks, Nova Deli: SAGE Publications.

Harris, P. (2006). «No longer alone in this grief: Service user led support for transracial adoptees». A: J. J. Trenka; C. Oparah; S. Y. Shin (ed.). *Outsiders within: Racial crossings and adoption politics* (pàg. 267-284). Cambridge: South End Press.

Haugaard, J. J.; Moed, A. M.; West, N. M. (2001). «Outcomes of Open Adoptions». *Adoption Quarterly* (vol. 4, núm. 3, pàg. 63-73).

Hoksbergen, R. A. C. (2000). «Changes in attitudes in three generations of adoptive parents: 1950-2000». A: P. Selman (ed.). *Intercountry adoption: Developments, trends and perspectives* (pàg. 86-102). Londres: British Agencies for Adoption and Fostering.

Hoksbergen, R.; Laak, J. (2005). «Changing attitudes of adoptive parents in Northern European countries». A: D. M. Brodzinsky; J. Palacios (ed.). *Psychological issues in adoption: Research and practice* (pàg. 27-46). Nova York: Praeger.

Hoshmand, L. T.; Gere, S.; Wong, Y. S. (2006). «International adoption and the case of China: Implications of policy, theory, and research for psychoeducation and counseling». *Asian Journal of Counselling* (vol. 13, núm. 1, pàg.5-50).

Howe, D.; Feast, J. (2000). *Adoption, search and reunion: The long term experience of adopted adults*. Londres: The Children's Society.

Howell, S. (2009). «Return journeys and the search for roots: Contradictory values concerning identity». A: D. Marre; L. Briggs (ed.). *International adoption: Global inequalities and the circulation of children* (pàg. 256-270). Nova York: New York University Press.

Howell, S.; Marre, D. (2006). «To kin a transnationally adopted child in Norway and Spain: The achievements of resemblances and belonging». *Ethnos* (vol. 71, núm. 3, pàg. 293-316).

Howell, S.; Melhuus, M. (2007). «Race, biology and culture in contemporary Norway: Identity and belonging in adoption, donor gametes and immigration». A: P. Wade (ed.). *Race, ethnicity and nation. Perspectives from kinship and genetics* (pàg. 53-71). Nova York, Oxford: Berghahn Books.

Hübnette, T. (2004). «Adopted Koreans and the development of identity in the "third space"». *Adoption & Fostering Journal* (vol. 28, núm. 1, pàg. 16-24).

Hübnette, T. (2005). *Comforting an orphaned nation: Representations of international adoption and adopted Koreans in Korean popular culture*. Estocolm: Stockholm University.

Hutchinson, J.; Smith, A. D. (1996). «Introduction». A: J. Hutchinson, A. D. Smith. *Ethnicity* (pàg. 1-14). Oxford, Nova York: Oxford University Press.

Infausto, F. (1969). «Perspective on adoption». *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* (vol. 383, núm. 1, pàg. 12).

IRC/ISS [International Reference Center for the rights of the children deprived of their family/ International Social Services] (2004). *The rights of the child in internal and intercountry adoption: Ethics and practices*. Ginebra: International Social Service.

IRC/ISS [International Reference Center for the rights of the children deprived of their family/ International Social Services] (2014). «2013 Statistics: Few changes». *IRC/ISS Monthly Review* (núm. 186, pàg. 1-3).

Jociles, M. I.; Charro, C. (2008). «Construcción de los roles paternos en los procesos de adopción internacional: El papel de las instituciones intermediarias». *Política y Sociedad* (vol. 45, núm. 2, pàg. 105-130).

Jones, S. (1997). *The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and Present*. Londres, Nova York: Routledge Press.

Juffer, F.; Van Ijzendoorn, M. H. (2005). «Behaviour Problems and Mental Health Referrals of International Adoptees». *A Meta-analysis. Journal of the American Medical Association* (vol. 293, núm. 20, pàg. 2501- 2515).

Kim, E. J. (2010). *Adopted territory: Transnational Korean adoptees and the politics of belonging*. Durham, Londres: Duke University Press.

Kirk, D. (1964). *Shared Fate: A Theory of Adoption and Mental Health*. Nova York: The Free Press of Glencoe.

Kohler, H. P.; Billari, F.; Ortega, J. A. (2002). «The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s». *Population and Development Review* (vol. 28, núm. 4, pàg. 641-680).

Kohler, J. K.; Grotevant, H. D.; McRoy, R. G. (2002). «Adopted Adolescents' Preoccupation with Adoption: The Impact on Adoptive Family Relationships». *Journal of Marriage & Family* (núm. 64, pàg. 93-104).

Kowal, K. A.; Schilling, K. M. (1985). «Adoption through the eyes of adult adoptees». *American Journal of Orthopsychiatry* (núm. 55, pàg. 354-362).

Kraft, A. D.; Palombo, J.; Mitchenll, D. L.; Woods, P. K.; Schmidt, A. W.; Tucker, N. G. (1985). «Some theoretical considerations on confidential adoptions part III: The adopted child». *Child & Adolescent Social Work Journal* (vol. 2, núm. 3, pàg. 139-153).

Lalonde, R. N.; Giguere, B.; Fontaine, M.; Smith, A. (2007). «Social dominance orientation and ideological asymmetry in relation to interracial dating and transracial adoption in Canada». *Journal of Cross-Cultural Psychology* (vol. 38, núm. 5, pàg. 559-502).

Lee, R. M. (2003). «The transracial adoption paradox: History, research, and counseling implications of cultural socialization». *The Counseling Psychologist* (núm. 31, pàg. 711-744).

Leinaweaver, J. B. (2009). «Kinship into the Peruvian adoption office: Reproducing families, producing the state». *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology* (vol. 14, núm. 1, pàg. 44-67).

Leinaweaver, J. B. (2012 [2007]). «El desplazamiento infantil: Las implicaciones sociales de la circulación infantil en los Andes». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (vol. XVI, núm. 395-21).

Levine, R. A. (2007). «Ethnographic studies of childhood: A historical overview». *American Anthropologist* (vol. 109, núm. 2, pàg. 247-260).

Marre, D. (2004). «La adopción internacional y las asociaciones de padres adoptivos: Un ejemplo de sociedad civil virtual global». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (vol. VIII, núm. 170-4).

Marre, D. (2007). «"I want her to learn her language and maintain her culture": Transnational adoptive families' views of "cultural origins"». A: P. Wade (ed.). *Race, ethnicity and nation: Perspectives from kinship and genetics* (pàg. 73-94). Nova York; Oxford: Berghahn Books.

Marre, D. (2009). «Los silencios de la adopción en España». *Revista de Antropología Social* (núm. 19, pàg. 97-126).

Marre, D.; San Román, B. (2012). «El "interés superior de la niñez" en la adopción en España: Entre la protección, los derechos y las interpretaciones». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (vol. XVI, núm. 395- 9).

McRoy, R.; Grotevant, H. D.; White, K. L. (1988). *Openness in adoption: New practices, new issues*. Nova York: Praeger.

Mendenhall, T. J.; Berge, J. M.; Wrobel, G. M.; Grotevant, H. D.; McRoy, R. G. (2004). «Adolescents' Satisfaction with Contact in Adoption». *Child and Adolescent Social Work Journal* (vol. 21, núm. 2, pàg. 175-190).

Mezmur B. D. (2009). «From Angelina (to Madonna) to Zoe's ark: What are the A-Z Lessons for Intercountry Adoptions in Africa?». *International Journal of Law, Policy and the Family* (vol. 23, núm. 2, pàg. 145-173).

Miller-Loessi, K.; Kilic, Z. (2001). «A unique diaspora? The case of adopted girls from the People's Republic of China». *Diaspora* (vol. 10, núm. 2, pàg. 243-260).

Miravent, V.; Ricart, E. (2010). «El espacio imaginario y simbólico de la familia biológica (o donante) en el seno de la familia adoptiva». A: F. Loizaga (ed.). *Adopción hoy: Nuevos desafíos, nuevas estrategias* (pàg. 303-331). Bilbao: Ediciones Mensajero.

Modell, J. (1994). *Kinship with strangers: Adoption and interpretations of kinship in American culture*. Berkeley, Londres: University of California Press.

Modell, J. (2002). *A sealed and secret kinship: The culture of policies and practices in American adoption*. Nova York, Oxford: Berghahn Books.

Múgica, J. (2006). «El programa Adoptia, una experiencia de atención psicosocial en el ámbito de la adopción en Bizkaia». *Letras De Deusto* (vol. 36, núm. 111, pàg. 157-175).

Múgica, J. (2010). «Claves y recursos narrativos para el abordaje de la condición adoptiva de niños, niñas y adolescentes». A: F. Loizaga (ed.). *Adopción hoy: Nuevos desafíos, nuevas estrategias* (pàg. 399-427). Bilbao: Ediciones Mensajero.

Neil, E. (2006). «Coming to Terms with the Loss of a Child: The Feelings of Birth Parents and Grandparents About Adoption and Post-Adoption Contact». *Adoption Quarterly* (vol. 10, núm. 1, pàg. 1-23).

Neil, E. (2009). «Post-Adoption Contact and Openness in Adoptive Parents' Minds: Consequences for Children's Development». *British Journal of Social Work* (vol. 39, núm. 1, pàg. 5-239).

Núñez, A. (s. d.). «Sanidad en adopción». <<http://www.asatlas.org/salud/salud.html>>

Pacheco, F.; Eme, R. (1993). «An outcome study of the reunion between adoptees and biological parents». *Child Welfare* (núm. 02, pàg. 53-64).

Palacios, J.; Sánchez-Sandoval, Y.; León, E. (2005). *Adopción internacional en España: Un nuevo país, una nueva vida*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

Palacios, J.; Sánchez-Sandoval, Y.; Sánchez, E. M. (1996). *La adopción en Andalucía*. Sevilla: Consejería de Asuntos Sociales, Junta de Andalucía.

Pérez Álvarez, M. (2011). «The magnetism of neuroimaging: Fashion, myth and ideology of the brain». *Papeles del Psicólogo* (vol. 32, núm. 2, pàg. 98-112).

Pérez Álvarez, M. A. (1989). *La nueva adopción*. Madrid: Civitas.

Perry, T. (1994). «The transracial adoption controversy: An analysis of discourse and subordination». *Review of Law and Social Change* (núm. 21, pàg. 33-108).

Picton, C.; Bieske-Vos, M. (1982). *Persons in Question: Adoptees in Search of Origins*. Melbourne: Picton.

Pirenne, H. (1983 [1927]). *Las ciudades de la Edad Media*. Madrid: Alianza Editorial.

Qvortrup, J. (2005). «Varieties of childhood». A: J. Qvortrup (ed.). *Studies in modern childhood: Society, agency, culture* (pàg. 1-20). Nova York, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Ravetllat Ballesté, I. (2012). «El interés superior del niño: concepto y delimitación del término». *Educatio Siglo XXI* (vol. 30, núm. 2, pàg. 89-108).

Reamer, F. G.; Siegel, D. H. (2007). «Ethical Issues in Open Adoption: Implications for Practice». *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services* (vol. 88, núm. 1, pàg. 11-18).

Reynaert, D.; Bouverne-De Bie, M.; Vandeveld, S. (2009). «A review of children's rights literature since the adoption of the United Nations Convention on the Rights of the Child». *Childhood* (vol. 16, núm. 4, pàg. 518-535).

Rotabi, K.; Gibbons, J. (2011). «Does the Hague Convention on Intercountry Adoption adequately protect orphaned and vulnerable children and their families?». *Journal of Child and Family Studies* (vol. 21, núm. 1, pàg. 106-119).

Sachdev, P. (1992). «Adoption reunion and after: A study of the search process and experience of adoptees». *Child Welfare* (núm. 71, pàg. 53-68).

Saclier, C. (2000). «In the best interest of the child?». A: P. Selman (ed.). *Intercountry adoption: Developments, trends and perspectives* (pàg. 53-65). Londres: British Agencies for Adoption and Fostering.

Safran, W. (1991). «Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return». *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* (vol. 1, núm. 1, pàg. 83-99).

Sagarna, G. (2010). «La adaptación psicológica de niños y niñas adoptadas». A: F. Loizaga (ed.). *Adopción hoy: Nuevos desafíos, nuevas estrategias* (pàg. 255-277). Bilbao: Ediciones Mensajero.

San Román, B. (2008, 7 de diciembre). «Cuando las adopciones fallan». *La Vanguardia, Magazine* (pàg. 38-42).

San Román, B. (2013a). «De los "hijos del corazón" a los "niños abandonados": construcción de "los orígenes" en la adopción en España». *Papeles del Psicólogo* (vol. 34, núm. 1, pàg. 2-10).

San Román, B. (2013b). «I am white ...even if I am racially black"; "I am Afro-Spanish": Confronting belonging paradoxes in transracial adoptions». *Journal of Intercultural Studies* (vol. 34, núm.3, pàg. 229-245).

San Román, B. (2015). «De la dificultad de pensar la construcción de la identidad sin anclajes: la adopción transnacional en España». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (número extraordinari: «Nuevos enfoques sobre nomadismo, desplazamiento y transitoriedad», vol. XIX, núm. 510-5).

San Román, B.; Marre, D. (2013). «De "chocolatinas" y "princesas de ojos rasgados": sobre la diferencia "fisonómica" en la adopción transracial». A: C. López, D. Marre; J. Bestard

(ed.). *Maternidades, procreación y crianza en transformación* (pàg. 123-142). Bellaterra, Barcelona: Edicions Bellaterra.

Scherman, R. (2012). «Openness and intercountry adoption in New Zealand». A: J. Gibbons; K. S. Rotabi (ed.). *Intercountry adoption: Policies, practices, and outcomes* (pàg. 283-291). Surrey, Burlington: Ashgate.

Selman, P. (2009). «The movement of children for international adoption: Developments and trends in receiving states and states of origin, 1998-2004». A: D. Marre; L. Briggs (ed.). *International adoption: Global inequalities and the circulation of children* (pàg. 32-51). Nova York: New York University Press.

Selman, P. (2012). «The global decline of intercountry adoption: what lies ahead?». *Social Policy and Society* (vol. 11, núm. 3, pàg. 381-397).

Siegel, D. H. (1993). «Open Adoption of Infants: Adoptive Parents' Perceptions of Advantages and Disadvantages». *Social Work* (vol. 38, núm. 1, pàg. 15-23).

Silber, K.; Martinez Dorner, P. (1990). *Children of open adoption and their families*. San Antonio: Corona Pub. Co.

Simon, R. J.; Alstein, H. (1992). *Adoption, race, and identity: From infancy through adolescence*. Westport, Connecticut, Londres: Praeger.

Smith, L. L. (2006). *Safeguarding the Rights and Well-Being of Birthparents in the Adoption Process*. Nova York: Evan B. Donaldson Adoption Institute.

Smolin D. M. (2006). «Child laundering: How the intercountry adoption system legitimizes and incentivizes the practices of buying, trafficking, kidnapping, and stealing children». *Wayne Law Review* (vol. 52, núm. 1, pàg. 113-200).

Smolin, D. M. (2007). «Intercountry adoption and poverty: A human rights analysis». *Capital University Law Review* (núm. 36, pàg. 413-453).

Sobol, M.; Delaney, S.; Earn, B. (1994). «Adoptees' portrayal of the development of family structure». *Journal of Youth and Adolescence* (vol. 23, núm. 3, pàg. 385-401).

Stein, L. M.; Hoopes, J. L. (1985). *Identity formation in the adopted adolescent*. Nova York: Child Welfare League of America.

Strathern, M. (1995). «Displacing knowledge: Technology and the consequences for kinship». A: F. D. Ginsburg; R. Rapp (ed.). *Conceiving the New World Order: The Global Politics of Reproduction* (pàg. 346-364). Berkeley: University of California Press.

Terre des Hommes; UNICEF (2010). *Paper Orphans* [documental]. Kathmandu Valley: Image Ark Pvt. LTD.

Théry, I. (1998). *Couple, filiation et parenté aujourd'hui: le droit face aux mutations de la famille et de la vie privée*. París: Ed. Odile Jacob, La Documentation Française.

Trenka, J. J.; Oparah, J. C.; Shin, S. Y. (2006). *Outsiders within: Writing on transracial adoption*. Cambridge: South End Press.

Triseliotis, J. (1993). «Intercountry adoption: In whose best interest?». A: J. Humphrey; H. Humphrey (ed.). *Intercountry adoption: Practical experiences* (pàg. 129-137). Londres: Routledge.

Triseliotis, J. (1999). «Intercountry adoption: Global trade or global gift?». A: A. Ryggvold, M. Dalen; B. Saetersdal (ed.). *Mine - yours - ours and theirs: Adoption, changing kinship and family patterns* (pàg. 14-31). Oslo: Department of Special Need Education.

Triseliotis, J.; Shireman, J. F.; Hundley, M. (1997). *Adoption: theory, policy, and practice*. Londres: Cassell.

UNICEF (2007). «Posición de UNICEF ante la adopción internacional». Centre de premsa de UNICEF. <https://www.unicef.org/spanish/media/media_41118.html>

Valiente, C. (2003). «Central State child care policies in Postauthoritarian Spain: Implications for gender and care work arrangements». *Gender and Society* (vol. 17, núm. 2, pàg. 287-292).

Vidales, R. (2014, 30 de septiembre). «El CGPJ expresa “cautelos” sobre la introducción de la adopción abierta». *El País*. <https://politica.elpais.com/politica/2014/09/30/actualidad/1412076929_989220.html>

Vilaginés, C. (2007). *L'altra cara de l'adopció*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.

Wade, P. (2002). *Race, nature and culture: An anthropological perspective*. Londres: Pluto Press.

Weil, R. H. (1984). «International adoption: The quiet migration». *International Migration Review* (vol. 18, núm. 2, pàg. 276-293).

Williams-Willing, I. (2004). «The adopted Vietnamese community: From fairy tales to the diaspora». *Michigan Quarterly Review* (núm. 43, pàg. 648-654).

Williams-Willing, I. (2009). «Not quite/ just the same/ different: The construction of identity in Vietnamese war orphans adopted by white parents». *Australian Journal of Adoption* (vol. 1, núm. 1).

Wolfgram, S. M. (2008). «Openness in adoption: what we know so far: A critical review of the literature». *Social Work* (vol. 53, núm. 2, pàg. 133-42).

Yngvesson, B. (2009). «Refiguring Kinship in the Space of Adoption». A: D. Marre; L. Briggs (ed.). *International adoption: Global inequalities and the circulation of children* (pàg. 103-118). Nova York: New York University Press.

Yngvesson, B. (2012 [2002]). «Colocando al niño/a-regalo en la adopción internacional». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* (vol. XVI, núm. 395-5).

Zelizer, V. (1985). *Pricing the priceless child: The changing social value of children*. Nueva York: Basic Books.

Zelizer, V. (2005). «The priceless child revisited». A: J. Qvortrup (ed.). *Studies of modern childhood: Society, agency and culture* (pàg. 184-199). Nova York; Basingstoke: Palgrave Macmillan.